

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 29 квітня 2022 року)

Суми
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Зякун А. І., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Льницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Нестеренко В. А., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 9 від 16.06.2022 р.)

Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи : матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 29 квітня 2022 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 433 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 1022 від 20 грудня 2021 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2022

МИХАЙЛИК Артур Олександрович

кандидат історичних наук, доцент,

Камя'нець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка

До питання опору сталінізму в Радянській Україні 1920-х років

Після смерті в 1924 р. Володимира Леніна серед верхівки комуністичної партії розпочалася гостра боротьба за владу. Вона закінчилась перемогою Йосипа Сталіна, який наприкінці 1920-х років зосередив владу в своїх руках і активно розпочав розбудову тоталітарної держави. Для цього він не гребував будь-якими засобами, в тому числі й політичними репресіями. З того часу вони набули масовості і широко застосовувалися до тих, чия лояльність до комуністичного режиму була сумнівною. При цьому перебування в лавах партії зовсім не гарантувало можливості уникнення репресій для комуністів усіх без винятку рангів і посад.

Окрім звичайних для початку 1920-х років звинувачень у службі в царській поліції, жандармерії, непролетарському походженні, службі в петлюрівських військах, наприкінці 1920-х років додаються обвинувачення самих членів партії в участі у «неправильних» партійних ухилах і фракціях, занадто лівих, або правих поглядах та інших «гріхах», на які раніше радянська влада закривала очі. Певна частина партійців тоді продовжувала свято вірити в світле майбутнє комунізму, вважала єдиновірним шлях, накреслений Марксом і Леніним, а всі негаразди та

проблеми навколо себе приписувала труднощам перехідного часу.

Так, під час обшуку Ізраїля Лазаровича Марковича, київського кравця, якого 1927 р. звинувачували в розповсюдженні листівок, підписаних Троцьким і Зинов'євим, у нього було знайдено вірш Кольцова «Семен Більшовик» та групове фото разом з ним. (Ймовірно, мова йде про Михайла Єфимовича Кольцова (Мойсея Хаїмовича Фрідлянда) (1898 – 1940), стовпа радянської журналістики, засновника і редактора журналів «Огонек», «За рулем», «Советское фото», спеціального кореспондента газети «Правда», оголошеного ворогом народу і розстріляного в 1940 р.). У вилученому вірші йдеться про більшовика робітника Семена, який проснувся після багаторічного сну й побачив, що політика ЦК партії призвела до того, що лідери опозиції не мають можливості легально захищати свої погляди і що все навколо не відповідає духу більшовизму і тому вирішив знову заснути [1, арк. 12]. Група партійних червоноармійців 297 стрілецького полку, який дислокувався в Умані, 28 жовтня 1927 р. звернувся з листом до Йосипа Сталіна, де висловили своє обурення виключенням товаришів Троцького і Зинов'єва зі складу ЦК партії та їх «неетичним товариським цькуванням»: «Ті великі заслуги, які за плечима ватажків опозиції, сповна доводять доброзичливість їх відношення до всесвітньої революції. Необхідно не в злобному цькуванні повертати на ленінську колію ватажків опозиції, а створити їм товариську можливість плідної праці... Співчуття як до людини, що прагне добра революції тов. Троцького таке

велике в Червоній Армії, що Ви вже на грані «вогню». Створіть умови для роботи тов. Троцькому» (переклад з російської – А. М.). І підпис – Єхил'єв. [1, арк. 14].

На харківській квартирі комуніста А. С. Любича під час обшуку в 1927 року було знайдено опозиційні та фракційні матеріали («фунтів 20!»). У тому числі прокламація під гаслом «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», яку Любич встиг розірвати на 18 частин. Після його реставрації органами ДПУ повстав цікавий документ, в якому якраз йде мова про розгром ленінської гвардії і встановлення «сталінізму». «Сталін, спираючись на кучку безгласних статистів, які спираються частково на тероризований, в частково фашистський натовп, почувается господарем партії», – йшлося в документі. «Не менше 50 відсотків старих партійців зі старої гвардії шатаються без діла, а ще 45 відсотків позбавлені можливості брати участь в керівництві партії, працюючи на задвірках... Чому на засланні перебувають тисячі, сотні партійців?». Далі лунають заклики йти у підпілля і діяти проти сталінізму старими, перевірними методами 1907 – 1911 рр. [1, арк. 20].

У Білій Церкві група молодих ленінців закликала всю робітничу молодь міста і селянських околиць енергійно взятися за вивчення платформи комуністів-більшовиків ленінців, оскільки «.. під приводом сталінської єдності ми йдемо скоріше до капіталізму, ніж до соціалізму» [2, арк. 49].

Секретар ЦК КП(б)У Павло Постишев 14 листопада 1927 р. надіслав Сталіну листа, в якому докладно розповідав про опозиційну діяльність Християна

Раковського на підприємствах Харкова і Дніпропетровська, де останній спробував виступити перед робітниками. На урочистому (до річниці Жовтневої революції) засіданні міськради йому не надали слова, на що Раковський, звертаючись до іноземних делегатів, зауважив: «Хай бачать товариші як можна тут вільно висказуватися. Це фашисти, зрадники, соціалісти-фашисти». За інформацією Постишева, Раковський брав участь в нелегальних опозиційних зібраннях. Вважаючи таку його поведінку несумісною зі званням члена партії, Політбюро і Президія ЦК КП(б)У ставлять перед ЦК ВКП(б) питання про виключення Раковського з партії. Далі в документі шариковою ручкою, від руки, вказані прізвища 10 членів Політбюро і 6 – Президії. Навпроти кожного – «За» [1, арк. 117].

Під час партійного зібрання першої ділянки залізничної тяги станції Київ, яке відбулося 20 квітня 1928 р., робітниками-залізничниками висловлювалися такі тези: «Раніше нас експлуатував один господар, а зараз ціла держава», «Інші країни критикуємо, а в нас диктатура пролетаріату і ставки ріжуть». Їх партійні колеги не знали, що відповідати на такі зауваження: «Нас беруть в облогу безпартійні, а ми не знаємо, що казати». Телеграфіст станції Житомир тов. Римарь висловився таким чином: «Зважаючи на те, що прибавки до платні не торкаються адміністративно-технічного персоналу, необхідно влаштувати страйк. Робітникам дали – чому нам не дають?».

У листівці, знайденій в Харкові на вокзалі, датованій 27 квітня 1928 р. і підписаній «Групою спеціалістів»,

йшлося: «Хіба дійсно в нас, робітників влада, а не диктатура компартії, яка турбується лише про те, аби утримати владу і разом з нею свої привілеї?», «Селяни стогнуть під тиском податків, що йдуть на ДПУ, тюрми та інші атрибути влади і компартії», «Хіба профспілки в нас є робітничою організацією? Ні, це державна організація. Всі профспілки СРСР підтримуються адміністрацією проти робітників», «Вимагайте свободи критики і друку», «Вимагайте звільнення політичних ув'язнених, спеціалістів і анархістів», «За царя робітники не боялися голосно заявляти про свої вимоги, не залякає нас і уряд Сталіна» (переклад з російської – А. М.) [3, арк. 11].

Серед службовців залізничної станції Києва у зв'язку з відзначенням 1-го Травня зафіксовано такі розмови: «Для чого влаштовувати ці торжества, це безцільне витрачання коштів. Водять робітників по вулицям і показують їх жидам, як старого ведмеда, а жиди сміються, як вони робітників і службовців у мішок посадили» [3, арк. 12].

Більшість робітників України в міжвоєнний період були пов'язані з селом, тому їм добре була відома та ситуація, яка там склалася наприкінці 20-х років ХХ ст. Невідомий слюсар м. Гайвороні так висловився з цього приводу: «Доведеться тих чотирьох дітей, яких я маю, втопити, так як по-іншому жити неможливо. Хліба нема і купити його нема де». Інші робітники були не менш категоричними: «За таке «добро» слід тільки кинути бомби щоб порвало усіх проклятих комуністів» (вантажник станції Шпотановська), «Треба зробити другу революцію. В 1919 р. у нас було більше хліба, ніж тепер»

(помічник кермового пароплаву «Лев»), «Хліб відправляють за межі України щоб більшовики, коли їх прогонять, не залишилися без хліба» (рахівник фінвідділу Південної залізниці). Машиніст станції Попасна на загальних зборах колективу 20 червня 1928 р. заявив: «Моя дружина з четвертої години ранку стояла в черзі, принесла пів житнього хліба і каже: «Навіщо ти, чорт, білих стріляв? Я тобі не дам хліба. Я поїхав у потязі голодний»». Машиніст залізничної станції Умань зауважив про своє рідне місто: «В Умані вже три людини померли від хліба. Хліб це такий, що не зрозуміло, чи він з муки, чи з полови» [3, арк. 27, 28].

Наступним рішучим кроком радянського тоталітаризму була організація і проведення справи т. зв. «Спілки визволення України» (СВУ). Наступ, власне, вівся проти України як такої, однак, почато його було саме з інтелігенції як носія і, головне, виразника національної ідентичності. Наприкінці 1920-х років сталінська партія з московського центру почувала себе вже достатньо впевнено, аби почати в республіці широкомасштабний наступ на всіх фронтах.

---

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2454.

2. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 4.

3. ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2801.